

نقش واسطه‌ای رضایت زناشویی در رابطه بین طلاق عاطفی و کیفیت استفاده از فضای مجازی

محمد مهدی صفورائی پاریزی^۱

حسن تقییان^۲

عباس رضائی ده‌آبادی^۳

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی رابطه طلاق عاطفی و کیفیت استفاده از فضای مجازی با نقش واسطه‌ای رضایت زناشویی اجرا شده است. روش پژوهش، توصیفی از نوع همبستگی بود. برای این منظور، ۱۴۴ نفر به روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. آزمودنی‌ها به سه پرسشنامه رضایت زناشویی جدیری، طلاق عاطفی عبدی، فضای مجازی تقییان و صفورائی پاسخ دادند. داده‌ها به روش چهارمرحله‌ای بارون و کنی با استفاده از رگرسیون خطی انجام شد. یافته‌های تحقیق نشان داد که:

(الف) بین متغیر پیش‌بین (استفاده نامناسب از فضای مجازی) و متغیر ملاک (طلاق عاطفی) رابطه مثبت معنی‌داری وجود دارد؛

(ب) بین متغیر میانجی (رضایت زناشویی) و متغیر پیش‌بین (استفاده نامناسب از فضای مجازی) رابطه منفی و معنی‌داری وجود دارد؛

(ج) بین متغیر ملاک (طلاق عاطفی) و متغیر میانجی (رضایت زناشویی) رابطه منفی معنی‌داری وجود دارد؛

(د) با در نظر گرفتن متغیر رضایت زناشویی به‌عنوان متغیر میانجی در رابطه بین متغیرهای استفاده نامناسب از فضای مجازی و طلاق عاطفی، معنی‌داری ارتباط بین استفاده نامناسب از فضای مجازی و طلاق عاطفی از بین رفته است. بنابراین می‌توان گفت که متغیر رضایت زناشویی توانسته است به‌صورت کامل در رابطه بین دو متغیر استفاده نامناسب از فضای مجازی و طلاق عاطفی به‌عنوان متغیر میانجی، نقش داشته باشد.

کلیدواژگان: رضایت زناشویی، طلاق عاطفی، فضای مجازی.

۱. دانشیار جامعه المصطفی العالمیه (نویسنده مسئول) safurayi@gmail.com

۲. استادیار جامعه المصطفی العالمیه.

۳. دانش‌پژوه دکتری قرآن و روان‌شناسی، مجتمع آموزش عالی علوم انسانی اسلامی جامعه المصطفی العالمیه.

مقدمه

خانواده رکن اساسی جامعه انسانی است و شرط پویایی و استواری آن، وجود روابط صحیح و پایدار در میان افراد خانواده است (مروتی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۸). خانواده نظام عاطفی پیچیده‌ای است که چند نسل را در بر می‌گیرد و وجه تمایز آن با سایر نظام‌های اجتماعی در وفاداری، عاطفه و دائمی بودن عضویت در آن است (گلدنبرگ و گلدنبرگ، ۲۰۱۲). با توجه به منابع اسلامی، خانواده بنایی است که با پیمان زندگی مشترک یک زن و مرد مسلمان بنا نهاده می‌شود و بر اساس آن غالباً زن و مرد با فرزندان و گاهی فرزند همسر، پدر و مادر بزرگ در مسکنی واحد و در فضایی همراه با آرامش و محبت، تحت مدیریت و تأمین معیشت مرد زندگی می‌کنند (سراقی و صفورایی پاریزی، ۱۳۸۹، ص ۶۷). اسلام خانواده را از مهم‌ترین و اساسی‌ترین واحدهای اجتماعی می‌داند که بنای آن بر الفت، همدلی و همدمی استوار است (قائمی، ۱۳۹۳) و روابط آن بر مودت و رحمت پایه‌گذاری شده است (روم: ۲۱). این بنا با ازدواج شکل می‌گیرد و از محبوب‌ترین بناها در پیشگاه خداوند است (طبرسی، ۱۴۱۲ق: ص ۱۹۶).

این نهاد ارزشمند نیز مانند هر چیز دیگری دستخوش آفات و در معرض آسیب‌هایی قرار دارد. خانواده به‌عنوان مهم‌ترین نهاد موجود در هر جامعه‌ای، همواره در طول تاریخ با آسیب‌های مختلفی مواجه بوده که یکی از مهم‌ترین آنها مسئله طلاق است. فراوانی قابل توجه طلاق در جوامع پیشرفته و در حال توسعه، به یکی از مسائل مورد نگرانی دولت‌ها تبدیل شده است (مسعودی‌نیا، بانکی‌پورفرد و قلی‌زاده، ۱۳۹۴، ص ۴۰).

در مذمت طلاق روایات متعددی از معصومین علیهم‌السلام نقل شده است؛ از جمله پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم می‌فرمایند: در اسلام هیچ چیز نزد خداوند عزوجل منفورتر از خانه‌ای نیست که با جدایی و طلاق ویران شود.

همچنین امام صادق علیه‌السلام می‌فرمایند:

خداوند عزوجل از آن رو نسبت به طلاق [ندادن] تأکید فرموده و بارها از آن سخن گفته است، که از جدایی و تفرقه، نفرت دارد (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۳۲۸).

در حدیث دیگری امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید:

خداوند عزوجل خانه‌ای را که در آن عروسی باشد، دوست دارد و خانه‌ای را که در آن طلاق باشد، دشمن دارد و نزد خداوند عزوجل چیزی منفورتر از طلاق نیست^۲ (همان، ج ۶، ص ۵۴).

۱. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص تَزَوُّجُوا وَ زَوَّجُوا أَلَا فَمِنْ حَظِّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِنْفَاقُ قِيَمَةِ أَيْمَةٍ ۱ وَ مَا مِنْ شَيْءٍ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ نَيْتٍ يَغْمُرُ فِي الْإِسْلَامِ بِالنِّكَاحِ وَ مَا مِنْ شَيْءٍ أَبْغَضَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ نَيْتٍ يَحْزُبُ فِي الْإِسْلَامِ بِالْفُرْقَةِ يَعْنِي الطَّلَاقَ ثُمَّ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ع إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ إِنَّمَا وَكَّدَ فِي الطَّلَاقِ وَ كَرَّرَ فِيهِ الْقَوْلَ مِنْ بُغْضِهِ الْفُرْقَةَ.

۲. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَحِبُّ الْبَيْتَ الَّذِي فِيهِ الْعُرْسُ وَ يَبْغِضُ الْبَيْتَ الَّذِي فِيهِ الطَّلَاقُ وَ مَا مِنْ شَيْءٍ أَبْغَضَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنَ الطَّلَاقِ.

در حدیث دیگری پیامبر ﷺ می فرماید:

هیچ حلالی نزد خداوند منورتر از طلاق نیست^۱ (ابن ابی جمهور، ۱۴۰۵ق: ج ۱، ص ۱۶۵) و یکی از موقعیت‌هایی که عرش خداوند به لوزه درمی‌آید، هنگامه طلاق زوجین است^۲ (طبرسی، ۱۴۱۲ق: ص ۱۹۷).

طلاق یکی از مهم‌ترین آسیب‌های خانوادگی است که فروپاشی فردی، خانوادگی و اجتماعی را در پی داشته و برای زنان نسبت به مردان، اثرات منفی بیشتری دارد (موسایی، توسلی و مه‌ری، ۲۰۱۱، ص ۹۰).

امروزه به دلیل تغییراتی که در ساختار و روابط بین زوجین پدید آمده، با تقسیم بندی جدیدی از طلاق مواجه هستیم که در آن طلاق به دو نوع رسمی و عاطفی (خاموش) تفکیک می‌شود. در طلاق رسمی، زن و مرد با مراجعه به دادگاه به طور قانونی از یکدیگر جدا شده و هیچ تعهدی در برابر هم ندارند؛ اما طلاق عاطفی به گونه‌ای دیگر در زندگی زوجین به وجود می‌آید.

طلاق عاطفی نوعی ناهنجاری در نظام خانواده است که اگرچه به جدایی زوجین منجر نمی‌شود و بنا به دلایلی زن و شوهر همچنان در یک محیط و در زیر یک سقف در کنار هم به زندگی مشغول‌اند، اما زندگی آنها به ازدواجی پوچ تبدیل شده است که فاقد عشق، مصاحبت و دوستی است (لعل‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۱۰۲). در طلاق عاطفی زن و شوهر با یکدیگر ارتباط صمیمی‌ای ندارند و نمی‌توانند درباره احساسات و عواطف خود با یکدیگر حرف بزنند و ارتباط زناشویی مناسبی هم ندارند (زهراکار و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۱۲۷). چنین حالتی متضمن فقدان اعتماد، احترام و محبت به یکدیگر است؛ همسران به جای حمایت از یکدیگر، در جهت آزار، ناکامی و تنزل عزت نفس یکدیگر عمل می‌کنند و هریک به دنبال یافتن دلیل برای اثبات عیب و کوتاهی و طرد یکدیگر هستند (لاور و لاور^۳، ۲۰۰۷).

پژوهشگران علت‌های مختلفی را برای طلاق عاطفی برشمرده‌اند که از جمله آنها می‌توان به اختلافات شدید اعتقادی، تفاوت شخصیتی، تفاوت‌های فرهنگی، تفاوت‌های جنسیتی، تفاوت‌های خانوادگی، تربیت‌های متفاوت، خصوصیات شخصیتی ناسازگار و پافشاری دو طرف در به کرسی نشاندن عقیده یا رأی خود اشاره کرد (مالوف، ثورشتاینسون، اسکوت، بولار و روک، ۲۰۱۰، به نقل از رضایی و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۵۸۹). در مورد بررسی شرایط علی و میانجی طلاق عاطفی، پژوهش‌های مختلفی انجام شده است. پژوهش لطیفیان و همکاران (۱۳۹۵) نشان داده است که طلاق عاطفی پدیده‌ای تک‌عاملی نیست؛ بلکه مجموعه‌ای از عوامل (عدم تأمین نیاز عاطفی، بی‌توجهی مرد، مشکلات ارتباطی، تفکر و نگرش ناهماهنگ زن و مرد، عدم همدلی

۱. وَقَالَ عَ مَا أَحَلَّ اللَّهُ شَيْئًا أَبْغَضَ إِلَيْهِ مِنَ الطَّلَاقِ.

۲. وَعَنْهُ عَ قَالَ: تَرَوُجُوا وَلَا تُطَلِّقُوا فَإِنَّ الطَّلَاقَ يَهْتَرُ مِنْهُ الْعَرْشُ.

و همراهی مرد با زن و ... در پیوند با هم، به طلاق عاطفی منجر می‌گردند. عظیمی‌رستا و عابدزاده نوبریان (۱۳۹۲، ص ۴۶) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر بروز طلاق عاطفی میان زوجین در خانواده»، ۶۰ خانواده متأهل شهر تهران را مورد مطالعه و بررسی قرار داد و عواملی چون سطح تحصیلات زوجین، میزان پایبندی زوج به اعتقادات دینی، میزان دخالت خانواده زوج، اعتیاد زوج به مواد مخدر و مشروبات الکلی و میزان تماشای شبکه‌های ماهواره‌ای از سوی زوج را در طلاق عاطفی این افراد مؤثر دانست. رضایی و همکاران (۱۳۹۶، ص ۵۸۹) در یک پژوهش کیفی به بررسی تعاملات عاطفی زوجین و نقش آنها در طلاق عاطفی و اقدام به طلاق پرداختند. در تحقیق مذکور، ۳۰ زن متأهل مراجعه‌کننده به یکی از مراکز مشاوره شهر تهران که حداقل یک سال از زمان ازدواج آنها گذشته، مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج حاصل از این پژوهش، عواملی چون تغییر وضعیت پذیرش بدون قید و شرط اولیه به پذیرش توأم با قید و شرط فراوان، ازدواج اجباری و بدون عشق و علاقه، فقدان دوران نامزدی و آشنایی اولیه، عدم اختصاص زمان کافی برای ابراز علاقه و محبت به خانواده، تعاملات اجتماعی ضعیف، لج‌ولجبازی و مشکلات عاطفی حل‌نشده را به‌عنوان عوامل مؤثر در طلاق عاطفی ذکر کرده‌اند. رشید و همکاران (۱۳۹۸، ص ۱۱۷) در پژوهش خود با هدف بررسی عوامل برون‌فردی مؤثر بر طلاق عاطفی در زنان ایرانی با بررسی زنان دارای اختلافات زناشویی مراجعه‌کننده به مراکز مشاوره شهر همدان، دریافتند که همه‌گیری طلاق به‌عنوان یک متغیر اجتماعی، بر طلاق عاطفی تأثیر مثبت دارد. همچنین یکنواختی زندگی و کوشش برای داشتن حقوق مساوی، به ترتیب دارای اثر مثبت و منفی بر طلاق عاطفی است. اختلاف سطح خانوادگی نیز بر میزان طلاق عاطفی تأثیر مثبت دارد. ذره‌پرور و بنی فاطمه شهرباکی (۱۳۹۸، ص ۱۰) در پژوهش خود، به بررسی طلاق عاطفی و عوامل جامعه‌شناختی مؤثر بر آن در شهر کرمان پرداختند. جامعه آماری این پژوهش به طور خاص شامل زوجینی بود که با یکدیگر دچار اختلافات عاطفی و روانی شده و به‌منظور طلاق، به مشاور و نهادهای مشاوره مراجعه کرده بودند. با توجه به یافته‌های تحقیق، عواملی مانند وضعیت شغلی، نظم درون خانواده (توزیع قدرت و سرمایه اجتماعی) و دین‌داری زوجین، و نحوه رابطه زوجین (عشق زوجین، تعهد زوجین و صمیمیت زوجین)، بیشترین رابطه معنادار با میزان طلاق عاطفی را داشتند. بالاگیری و حسینی (۱۳۹۸، ص ۳۵) در پژوهشی با هدف ارائه الگوهای پیش‌بینی‌کننده طلاق عاطفی، نشان دادند که سبک‌های فرزندپروری، سبک‌های دل‌بستگی و سبک‌های ارتباطی، بر طلاق عاطفی تأثیر مثبت و معناداری دارند.

با توجه به پژوهش‌های ذکرشده، متغیرهای متعددی می‌تواند در طلاق عاطفی تأثیرگذار باشد که بسته به موقعیت و شرایط زمانی و مکانی هر خانواده می‌تواند متفاوت باشد. با گسترش شیوه‌های برقراری ارتباط و سهولت دستیابی به اینترنت، یکی از پدیده‌هایی که اکثریت خانواده‌ها با آن مواجه هستند، چالش‌ها و آسیب‌های فضای مجازی است.

فضای مجازی پیوستاری از فضای واقعی است. به تعبیری دیگر، فضای مجازی را می‌توان فضایی تلقی کرد که واقعیت دارد؛ زیرا اعمال انسان در این فضا تأثیرات واقعی دارد؛ برای مثال، در آن پول جابه‌جا می‌شود، مالیات پرداخت می‌شود، انسان‌ها به همدیگر دل بسته می‌شوند و همچنین رشد علمی نیز می‌تواند در این بستر شکل بگیرد. بنابراین، محیط مجازی که با آن سروکار داریم، کاملاً عینی است و عملکرد و اثر واقعی دارد؛ هرچند تفاوت‌هایی با فضای فیزیکی دارد. پویایی زمان، فشردگی مکان، تکثر و تنوع عددی، گمنامی هویت و فردگرایی، از ویژگی‌های فضای مجازی است (سیاح طاهری و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۷۴). اگرچه استفاده از فضای مجازی فی‌نفسه نمی‌تواند پدیده‌ای منفی تلقی شود، اما پیامدهای آن می‌تواند بر روابط بین افراد در جامعه و افکار و رفتار آنها در خانواده و بر روابط زوجین تأثیرگذار باشد (شجاعی و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۶۳). استفاده بیش از حد از فضای مجازی، مسائل و مشکلاتی را در زندگی اجتماعی و به‌ویژه زندگی خانوادگی به وجود می‌آورد که همین مسئله خود به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم رابطه بین زوجین را به شدت تحت تأثیر قرار داده و آن را با چالش‌های جدی مواجه می‌سازد. حاج محمدی و حاج محمدی (۱۳۹۶، ص ۲۰۹) در پژوهی با عنوان «تأثیرات اخلاقی استفاده از فضای مجازی بر پیوند زناشویی و روابط فرزندان در خانواده» دریافته‌اند که هرچه استفاده از شبکه‌های مجازی در خانواده بیشتر باشد، تعاملات خانوادگی رو به زوال می‌رود. همچنین در پژوهش مذکور، آسیب‌هایی همچون تضعیف نقش خانواده، کاهش ارتباط والدین با فرزندان، بی‌اعتمادی زوجین به یکدیگر، دروغ‌گویی، افزایش فاصله عاطفی و روحی زوجین و اعضای خانواده از یکدیگر، افزایش طلاق و هنجارشکنی‌های اخلاقی، ترویج عشق‌های مجازی، بی‌توجهی به مسئولیت‌ها، تضعیف ارزش‌های اخلاقی و افزایش ارتباطات نامشروع، به‌عنوان ارمغان استفاده بیش از حد از فضای مجازی معرفی شده است. نیک‌بخش (۱۳۹۷، ص ۶۳) در پژوهشی با عنوان «بررسی شبکه‌های اجتماعی در فضای مجازی به‌عنوان یک پدیده اجتماعی نوپدید و تأثیر آن بر کانون خانواده، متغیرهایی نظیر پرخاشگری، طلاق عاطفی، کاهش حریم خانوادگی و کاهش اعتماد را از تأثیرات شبکه‌های اجتماعی مجازی بر کانون خانواده معرفی کرده است. شجاعی جوشقانی و همکاران (۱۳۹۷، ص ۶۳) در پژوهشی با عنوان «واکاوی معنایی آسیب‌های برآمده از فضای مجازی در روابط بین زوجین» تبیین کردند که آسیب‌های برآمده از فضای مجازی در زوجین، به چهار شکل تخریب ارتباط کلامی بین زوجین، گسست عاطفی بین زوجین، کاهش فعالیت‌های اجتماعی مشترک و افت عملکرد ارتباطی ظهور پیدا می‌کند که هرکدام می‌تواند باعث گسست و از بین رفتن کانون خانواده شود. فریبرز و همکاران (۱۳۹۸، ص ۱۴۰) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی جامعه‌شناختی رابطه اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی مجازی و طلاق عاطفی در خانواده‌های تهرانی» به این نتیجه رسیدند که هرچه اعتیاد و وابستگی زوجین به شبکه‌های مجازی بیشتر باشد، طلاق عاطفی و از خودبیگانگی زوجین بیشتر می‌شود و نیز میزان صمیمیت زناشویی، پایبندی به

سنت‌های خانوادگی، دین‌داری و سلامت روانی کاهش می‌یابد. بحرانی و همکاران (۱۳۹۸، ص ۵۹) نشان دادند که بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی و طلاق، همبستگی معنادار و مستقیم وجود دارد. در این پژوهش مشخص شد که بین مؤلفه‌های ارتباط مجازی با دوستان و آشنایان، توسعه مشارکت مردمی و شکل‌گیری سریع اخبار و شایعات کذب، با میزان طلاق، همبستگی معناداری وجود ندارد؛ اما بین مؤلفه‌های تبلیغات هدفمند اینترنتی، آموزش، تبلیغات ضد دینی و القای شبهات، و تأثیر منفی رفتاری و نقض حریم خصوصی افراد، با میزان طلاق همبستگی معنادار وجود دارد. رضایی (۱۳۹۹، ص ۷۰) در پژوهشی با هدف «بررسی رابطه استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه و اعتیاد به اینترنت، با طلاق عاطفی» به این نتیجه رسید که بین استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه و اعتیاد به اینترنت، با نمره کل طلاق عاطفی همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد.

یکی دیگر از مؤلفه‌های نقش‌آفرین در عرصه خانواده، رضایت از خانواده یا به تعبیری رضایت زناشویی است. رضایت زناشویی در حفظ تعادل زندگی و جو عاطفی خانواده نقش کلیدی دارد و عاملی مؤثر برای مقابله با فشارهای روانی و عملکرد مناسب در زندگی است (میرحسینی و همکاران، ۱۳۹۹، ص ۲۴۰). رضایت زناشویی، کنار آمدن با مشکلات و تنیدگی و ارتقای سطح بهداشت روانی زوجین را تسهیل می‌کند (عابدی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۲۳۳). رضایت زناشویی، انطباق رفتارهای زناشویی زوج‌ها با یکدیگر و وجود تفاهم و همدلی و عشق بین آنهاست. به عبارت دیگر رضایت زناشویی، وجود یک رابطه دوستانه منطقی، تفاهم، درک یکدیگر و ارضای نیازهای مادی و معنوی زن و مرد است. زوج‌هایی که از رضایت زناشویی برخوردار هستند، از ازدواج با یکدیگر و با هم بودن، احساس شادمانی و رضایت دارند (سینها و ماکرجوئی، ۱۹۹۱).

رضایت زناشویی به‌عنوان یک متغیر مهم در گستره زندگی مشترک، همواره از عوامل گوناگونی در درون و بیرون خانواده متأثر است و خود نیز می‌تواند بر برخی از جنبه‌های زندگی همسران تأثیر بگذارد. از این رو رضایت از زندگی را می‌توان به‌عنوان متغیر واسطه‌ای در نظر گرفت که ممکن است در رابطه میان متغیرهای دیگر خانواده، نقش میانجی داشته باشد. تحقیقات درباره عوامل مؤثر بر رضایت زناشویی، به عوامل مختلفی اشاره کرده‌اند. شایگان منش و همکاران (۱۳۹۸، ص ۱۵۰) در پژوهشی به بررسی عوامل مؤثر بر رضایت زناشویی در علم روان‌شناسی پرداختند و به این نتیجه رسیدند که بین رضایت زناشویی و سلامت روانی که خود جزو عوامل تعیین‌کننده در میزان رضایت از زندگی است، رابطه وجود دارد و فشارهای زندگی مشترک با آسیب‌های روانی، به‌خصوص افسردگی، اختلالات اضطرابی و بیماری‌های جسمی مرتبط است. میرحسینی و همکاران (۱۳۹۹، ص ۲۴۰) در پژوهشی با بررسی میزان رضایت زناشویی و عوامل مرتبط با آن در زنان و مردان متأهل دریافتند که علاوه بر حمایت اجتماعی و اعتیاد به اینترنت، متغیرهای دموگرافیکی

مانند تحصیلات و سن همسر، درآمد، شغل فرد و سرنوشت ازدواج والدین، با کاهش یا افزایش میزان رضایت زناشویی ارتباط دارند. جعفرزاده و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی با هدف بررسی رابطه بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی با رضایت و تعارضات زناشویی نشان دادند که بین مؤلفه‌های موضوعات شخصی، روابط جنسی و جهت‌گیری مذهبی و تعارضات زناشویی با استفاده از شبکه‌های اجتماعی رابطه مثبت معنادار و بین مؤلفه‌های ارتباط زناشویی، حل تعارض و رضایت زناشویی با شبکه‌های اجتماعی رابطه منفی معناداری وجود دارد. همچنین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی ۶۹ درصد توانایی پیش‌بینی رضایت زناشویی و تعارضات زناشویی را دارد. در نتیجه می‌توان بیان نمود که میزان و چگونگی استفاده از شبکه‌های اجتماعی می‌تواند بر نهاد خانواده تأثیر داشته باشد. راد و رستمی (۱۳۹۵) در پژوهشی با هدف شناخت رابطه میزان و نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با میزان سازگاری زوجین دریافتند که میزان و نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی، توانایی ۴۰ درصد از تغییرات میزان سازگاری زناشویی را پیش‌بینی کند. نریمانی و همکاران (۱۳۹۶، ص ۴۳) در پژوهشی با هدف بررسی رابطه استفاده از شبکه‌های اجتماعی با رضایت زناشویی و بهزیستی معنوی زوجین به این نتیجه رسیدند که بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی با رضایت زناشویی رابطه منفی معنادار وجود دارد. غلامزاده بافقی و جمالی بافقی (۱۳۹۷، ص ۱۱۵۱) در پژوهشی با هدف تبیین رابطه بین عضویت در شبکه‌های اجتماعی و رضایت زناشویی در بین دانشجویان متأهل، به این نتیجه رسیدند که میزان رضایت زناشویی افراد عضو در شبکه‌های اجتماعی از افراد غیرعضو در این شبکه‌ها کمتر و عضویت در شبکه‌های اجتماعی باعث کاهش رضایت زناشویی در درازمدت می‌گردد. گودرزی (۱۳۹۷) در پژوهشی به منظور بررسی رابطه استفاده از شبکه‌های اجتماعی و میزان رضایت از زندگی زناشویی نشان داد که افزایش استفاده از شبکه‌های اجتماعی باعث کاهش میزان رضایت زناشویی گردیده است؛ ضمناً میانگین رضایت زناشویی افرادی که از این شبکه‌ها استفاده نمی‌کردند، بیشتر از کسانی بود که کاربر شبکه‌های اجتماعی بودند.

با توجه به پژوهش‌های انجام‌شده، استفاده نامناسب از فضای مجازی از طرفی رضایت زناشویی را کاهش می‌دهد و از طرفی دیگر باعث افزایش طلاق عاطفی می‌شود. با توجه به اینکه رضایت زناشویی در حفظ تعادل زندگی و جو عاطفی خانواده نقش کلیدی دارد و عاملی مؤثر برای مقابله با فشارهای روانی و عملکرد مناسب در زندگی است (میرحسینی و همکاران، ۱۳۹۹، ص ۲۴۱)، این تحقیق قصد دارد رابطه بین نوع استفاده از فضای مجازی و طلاق عاطفی را با توجه به نقش میانجی رضایت زناشویی بررسی نماید. برای دستیابی به این هدف اصلی و بررسی این فرضیه لازم است فرضیات فرعی دیگری نیز مورد مطالعه و بررسی قرار گیرند که عبارت‌اند از:

۱. بین متغیر استفاده نامناسب از فضای مجازی و طلاق عاطفی رابطه مثبت معنی‌داری وجود دارد؛

۲. بین متغیر رضایت زناشویی و متغیر استفاده نامناسب از فضای مجازی رابطه منفی و معنی داری وجود دارد؛
۳. بین متغیر طلاق عاطفی و متغیر رضایت زناشویی رابطه منفی معنی داری وجود دارد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر در پی مطالعه همبستگی میان دو متغیر و بررسی نقش میانجی یک متغیر در رابطه میان دو متغیر دیگر است. به همین سبب، روش این پژوهش، توصیفی از نوع همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه زنان و مردان ایرانی متأهلی است که حداقل ۵ سال از ازدواجشان گذشته باشد. با توجه به ماهیت همبستگی پژوهش، تعداد ۱۴۴ نفر به روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون خطی در قالب به‌کارگیری روش بارون و کنی انجام شد. برای تحلیل داده‌ها از نسخه ۲۴ نرم‌افزار Spss استفاده شده است.

برای گردآوری داده‌های پژوهش از ابزارهای ذیل استفاده شده است:

الف) پرسشنامه رضایت زناشویی با رویکرد اسلامی: پرسشنامه رضایت زناشویی با رویکرد اسلامی، در سال ۱۳۹۶ توسط جدیری ساخته شده است. این پرسشنامه دارای دو بخش شخصیتی و مهارت‌های زناشویی و پنجاه پرسش است. بخش مهارت‌های زناشویی دارای شش عامل ارتباط کلامی و غیرکلامی مثبت، ارتباط کلامی و غیرکلامی منفی، ارتباط جنسی، پایبندی مذهبی، رفت و آمد فامیلی و مدیریت مالی است. پایایی این بخش از پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برابر $0/78$ است. بخش شخصیتی نیز دارای سه عامل روان‌آزده‌خویی، همراه یا موافق و بدبین یا پارانویاگونه است. پایایی این بخش از پرسشنامه بر اساس آلفای کرونباخ برابر با $0/90$ است. روایی پرسشنامه با استفاده از تحلیل عاملی بررسی شده است. نتایج تحلیل عاملی، روایی و ساختار عاملی مناسبی را برای آن نشان داده است (جدیری و دیگران، ۱۳۹۶، ص ۸).

ب) پرسشنامه طلاق عاطفی: این پرسشنامه توسط عبدی در سال ۱۳۹۲ ساخته و اعتباریابی شده است. این پرسشنامه به‌صورت تک‌مؤلفه‌ای است و ۲۴ گویه دارد که آزمودنی باید یکی از پاسخ‌های «بله یا خیر» را انتخاب کند. روایی محتوایی پرسشنامه با بررسی نظر متخصصین مورد تأیید قرار گرفته و برای بررسی پایایی پرسشنامه، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. ضریب مذکور برای کل پرسشنامه $0/925$ به دست آمد.

ج) پرسشنامه فضای مجازی: این پرسشنامه در سال ۱۳۹۹ توسط تقییان و صفورایی به‌منظور سنجش رفتارهای کاربران فضای مجازی که موجب آسیب به ساختار نظام خانواده می‌شود، ساخته شد. پرسشنامه مذکور شامل ۱۳ سؤال است که ۱۰ سؤال آن، کیفیت استفاده از فضای مجازی را می‌سنجد، یک سؤال برای سنجش میزان استفاده از فضای مجازی، یک سؤال برای سنجش شبکه‌های مجازی مورد استفاده و یک سؤال برای بررسی هدف کاربران از استفاده از فضای مجازی طراحی شده است. روایی محتوایی پرسشنامه با نظر

اساتید و متخصصین مورد تأیید قرار گرفت. برای نمره‌گذاری سؤالات، به گزینه‌های «هرگز، نمره ۱»، «برخی اوقات، نمره ۲»، «بیشتر اوقات، نمره ۳» و «همیشه، نمره ۴» اختصاص می‌یابد. نمره‌گذاری سؤالات ۵ و ۶ به صورت معکوس است. پایایی پرسشنامه با استفاده از آلفای کرونباخ، ۰/۷۵ به دست آمد.

یافته‌های پژوهش

۵۳/۹ درصد (۷۹ نفر) از پاسخ‌گویان، مرد و ۶۵ نفر (۶۷/۱ درصد) زن بوده‌اند. میانگین سن پاسخ‌گویان ۴۰ سال با انحراف معیار ۵/۷۰ است. سن ۵/۷ درصد پاسخ‌گویان ۳۰ سال یا کمتر است. ۱۴/۲ درصد پاسخ‌گویان در بازه ۳۱ تا ۳۵ سال است. ۴۴ درصد پاسخ‌گویان در سن ۳۶ تا ۴۰ سال بوده‌اند. سن ۱۷ درصد پاسخ‌گویان بین ۴۱ تا ۴۵ سال است. ۱۶/۳ درصد نیز در بازه سنی ۴۶ تا ۵۰ سال بوده‌اند. ۲/۸ درصد نیز بیشتر از ۵۰ سال داشته‌اند. یک سوم پاسخ‌گویان دارای تحصیلات حوزوی بوده‌اند. ۲۲/۷ درصد علاوه بر تحصیلات کلاسیک، تحصیلات حوزوی نیز داشته‌اند. سایرین (۴۴ درصد) دارای تحصیلات حوزوی نبوده‌اند. تحصیلات ۱۱/۳ درصد پاسخ‌گویان در حد دیپلم بوده است. تحصیلات ۵ درصد پاسخ‌گویان تا حد کاردانی است. پاسخ‌گوییانی که دارای تحصیلات کارشناسی یا سطح دو بوده‌اند، ۲۹/۸ درصد کل پاسخ‌گویان را تشکیل می‌دهند. پاسخ‌گویان با تحصیلات کارشناسی ارشد یا سطح سه، ۴۴ درصد از کل پاسخ‌گویان را شامل شده‌اند. ۹/۲ درصد پاسخ‌گویان نیز دارای تحصیلات سطح چهار یا دکتری بوده‌اند. میانگین مدت‌زمان تأهل پاسخ‌گویان ۱۷/۱ سال با انحراف معیار ۶/۴۷ است. ۱۴/۹ درصد پاسخ‌گویان اعلام کرده‌اند: کمتر از ۱۰ سال است که از ازدواجشان گذشته است. از تأهل ۳۱/۹ درصد پاسخ‌گویان بین ۱۱ تا ۱۵ سال گذشته است. افرادی که بین ۱۶ تا ۲۰ سال از ازدواجشان می‌گذرد، ۲۷/۷ درصد کل پاسخ‌گویان را تشکیل داده‌اند. از ازدواج ۱۵/۶ درصد پاسخ‌گویان بین ۲۱ تا ۲۵ سال گذشته است. ۱۰ درصد پاسخ‌گویان نیز بیشتر از ۲۵ سال از ازدواجشان گذشته است. افرادی که فاقد فرزند بوده‌اند، ۱/۴ درصد کل پاسخ‌گویان را تشکیل داده‌اند. ۴۵/۴ درصد پاسخ‌گویان دارای دو فرزند بوده‌اند. ۴۰/۴ درصد نیز دارای سه فرزند بوده‌اند. ۹/۲ درصد نیز چهار فرزند داشته‌اند. ۳/۵ درصد نیز پنج یا شش فرزند داشته‌اند. در خانواده‌های مورد بررسی ۹۵ درصد مردان و ۱۳/۵ درصد زنان شاغل بوده‌اند.

به‌منظور بررسی فرضیه‌های تحقیق، ابتدا آمارهای توصیفی و ضرایب همبستگی متغیرهای تحقیق بررسی شده که نتایج آن در جدول ۱ ارائه شده است.

۱- آمارهای توصیفی و ضرایب همبستگی متغیرهای تحقیق (N = ۱۴۴)

متغیر	میانگین	انحراف معیار	استفاده نامناسب از فضای مجازی	رضایت زناشویی
استفاده نامناسب از فضای مجازی	۱۶/۹	۳/۸۹	۱	
رضایت زناشویی	۲۰۲/۳	۲۷/۵۲	-۰/۳۰۳**	۱

طلاق عاطفی	۲۷/۵	۵/۵۳	۰/۲۶۸*	-۰/۶۰۱**
------------	------	------	--------	----------

میانگین و انحراف معیار متغیرهای تحقیق در جدول ۱ ارائه شده است. ضریب همبستگی طلاق عاطفی با رضایت زناشویی منفی و معنی‌دار است. به عبارتی افزایش نمره طلاق عاطفی در پاسخ‌گویان با کاهش میزان نمره رضایت زناشویی همراه بوده است و برعکس، کسانی که از نمره رضایت زناشویی بالاتری برخوردار بوده‌اند، در متغیر طلاق عاطفی نمره پایین‌تری داشته‌اند. ضریب همبستگی استفاده نامناسب از فضای مجازی و رضایت زناشویی، منفی و معنی‌دار است. به عبارتی کسانی که در متغیر استفاده نامناسب از فضای مجازی نمره بالایی داشته‌اند، در رضایت زناشویی از نمره پایینی برخوردار بوده‌اند و برعکس کسانی که در یکی از این دو متغیر مقدار پایینی داشته‌اند، در متغیر دیگر نمره بالا کسب کرده‌اند. ضریب همبستگی متغیر استفاده نامناسب از فضای مجازی و طلاق عاطفی مثبت و معنی‌دار است. به عبارت دیگر، بالا بودن نمره در یکی از این دو متغیر، با بالا بودن نمره در متغیر دیگر همراه است.

به منظور بررسی نقش میانجی رضایت زناشویی در رابطه بین استفاده نامناسب از فضای مجازی و طلاق عاطفی، از روش چهارمرحله‌ای بارون و کنی^۱ استفاده شده است. نتایج تحلیل‌ها در جدول ۲ ارائه شده است.

۲- نتایج رگرسیون‌ها برای بررسی نقش میانجی رضایت زناشویی در رابطه بین استفاده نامناسب از فضای مجازی و طلاق عاطفی با استفاده از روش بارون و کنی

مدل*	متغیر ملاک	متغیر(های) پیش‌بین	ضریب بتا	T	سطح معنی‌داری
۱	طلاق عاطفی	استفاده نامناسب از فضای مجازی	۰/۲۶۸	۳/۲۷۲	۰/۰۰۱
۲	رضایت زناشویی	استفاده نامناسب از فضای مجازی	-۰/۳۰۳	-۳/۷۴۴	۰/۰۰۰۱
۳	طلاق عاطفی	رضایت زناشویی	-۰/۶۰۱	-۸/۸۳۷	۰/۰۰۰۱
۴	طلاق عاطفی	استفاده نامناسب از فضای مجازی	۰/۰۹۵	۱/۳۴۱	۰/۱۸۲
		رضایت زناشویی	-۰/۵۷۲	-۸/۰۴۳	۰/۰۰۰۱

* مدل‌های رگرسیون مورد بررسی:

مدل ۱: مسیر پیش‌بینی طلاق عاطفی از طریق استفاده نامناسب از فضای مجازی؛

مدل ۲: مسیر پیش‌بینی رضایت زناشویی از طریق استفاده نامناسب از فضای مجازی؛

مدل ۳: مسیر پیش‌بینی طلاق عاطفی از طریق رضایت زناشویی؛

مدل ۴: مسیر پیش‌بینی طلاق عاطفی از طریق استفاده نامناسب از فضای مجازی و رضایت زناشویی.

نتایج رگرسیون‌ها نشان می‌دهد:

- بین متغیر پیش‌بین (استفاده نامناسب از فضای مجازی) و متغیر ملاک (طلاق عاطفی) رابطه مثبت

معنی داری وجود دارد. بنابراین، اولین فرضیه تحقیق تأیید شد.

- بین متغیر میانجی (رضایت زناشویی) و متغیر پیش‌بین (استفاده نامناسب از فضای مجازی) رابطه منفی و معنی داری وجود دارد که تأییدکننده دومین فرضیه تحقیق است.

- بین متغیر ملاک (طلاق عاطفی) و متغیر میانجی (رضایت زناشویی) رابطه منفی معنی داری وجود دارد؛ لذا سومین فرضیه تحقیق نیز مورد تأیید قرار می‌گیرد.

- با در نظر گرفتن متغیر رضایت زناشویی به‌عنوان متغیر میانجی در رابطه بین متغیرهای استفاده نامناسب از فضای مجازی و طلاق عاطفی، معنی داری ارتباط بین استفاده نامناسب از فضای مجازی و طلاق عاطفی از بین رفته است. بنابراین می‌توان گفت که متغیر رضایت زناشویی توانسته است به‌صورت کامل در رابطه بین دو متغیر استفاده نامناسب از فضای مجازی و طلاق عاطفی به‌عنوان متغیر میانجی، نقش داشته باشد؛ لذا چهارمین فرضیه تحقیق نیز مورد تأیید قرار گرفته است.

بررسی اثر غیرمستقیم به کل اثر استفاده نامناسب از فضای مجازی بر طلاق عاطفی با استفاده از روش بوت استرپ^۱ نشان می‌دهد که ۶۴ درصد رابطه بین دو متغیر استفاده نامناسب از فضای مجازی و طلاق عاطفی از طریق متغیر رضایت زناشویی، به‌عنوان متغیر میانجی تبیین می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش واسطه‌ای رضایت زناشویی در رابطه بین طلاق عاطفی و کیفیت استفاده از فضای مجازی در بین زنان و مردان متأهل که حداقل ۵ سال از زندگی مشترکشان گذشته باشد، انجام گرفت. برای دستیابی به این هدف و زمینه‌سازی برای تبیین، لازم است که رابطه بین سه متغیر تحقیق مورد بررسی قرار گیرد: الف) یافته‌های پژوهش نشان داد که بین متغیر پیش بین (استفاده نامناسب از فضای مجازی) و متغیر ملاک (طلاق عاطفی) رابطه معنی‌داری وجود دارد. ضریب همبستگی متغیر استفاده نامناسب از فضای مجازی و طلاق عاطفی مثبت و معنی‌دار است. این یافته با نتایج پژوهش‌های اسکافی و ترکمان (۱۳۹۴، ص ۲۲۵)، زارع و صفیاری جعفرآباد (۱۳۹۴، ص ۱۱۱)، حاج‌محمدی و حاج‌محمدی (۱۳۹۶، ص ۲۰۹)، نیک‌بخش (۱۳۹۷، ص ۶۳)، شجاعی جوشقانی و همکاران (۱۳۹۷، ص ۶۳)، فریرز و همکاران (۱۳۹۸، ص ۱۴۰)، بحرانی و همکاران (۱۳۹۸، ص ۵۹) و رضایی (۱۳۹۹، ص ۷۰) همخوانی دارد.

در تبیین یافته‌های این پژوهش می‌توان گفت که خداوند به محض ازدواج هر زن و مردی، سرمایه و گنج عظیم و ریسمان محکمی از محبت را بین آنها قرار می‌دهد: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقُرُونَ﴾ (روم: ۲۱). کلمه «مودت» به معنای محبتی است که اثرش در مقام عمل ظاهر باشد (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۶، ص ۱۶۶) و «رحمت» به معنای شفقت است (طبرسی، ج ۸، ص ۴۷۰). خداوند بین زن و شوهر چنان مودت و رحمتی قرار داده است که هر یک دیگری را بیش از هر شخص دیگر دوست دارد (طبرسی، ج ۸، ص ۴۷۰). آنچه در اینجا حائز اهمیت است، عملکرد و رفتار زوجین پس از ازدواج است که موجب می‌شود این سرمایه و گنج عظیم فزون‌تر و این ریسمان محبت مستحکم‌تر شود و یا برعکس، هر روز کمتر و ضعیف‌تر و سست‌تر شود که در نهایت به طلاق عاطفی یا رسمی تبدیل شود. نحوه ارتباط زوجین با یکدیگر در طلاق عاطفی تأثیر ویژه‌ای دارد ذره‌پور و همکاران (۱۳۹۸، ص ۱۰). زوجینی که بین آنها عشق و محبتی رد و بدل نشود و با احترام با یکدیگر برخورد نکنند، زمینه‌ای برای سرد شدن روابط و در نهایت طلاق عاطفی فراهم می‌شود. امروزه فضای مجازی این روابط عمیق و طولانی زوجین را دستخوش تغییراتی کرده است (کارال و کرامر^۱، ۲۰۱۶). به نقل از شجاعی جوشقانی و همکاران، (۱۳۹۷، ص ۶۳). ترویج عشق‌های مجازی و افزایش ارتباطات نامشروع، یکی از ارمان‌های استفاده نامناسب از فضای مجازی است (حاج‌محمدی و حاج‌محمدی، ۱۳۹۶، ص ۲۰۹) که ارتباط عاطفی بین زوجین را مختل می‌کند و اعتماد زوجین را نسبت به یکدیگر کاهش می‌دهد (نیک‌بخش، ۱۳۹۷، ص ۶۳). بی‌اعتمادی زوجین زمینه برای بدبینی و تهمت زدن بین آنها را فراهم می‌کند که این مهم معمولاً در مردان نسبت به زنان بیشتر است. در نتیجه روابط عاطفی و احترام متقابل زوجین کم‌رنگ می‌شود. در حدیثی امام صادق علیه السلام

۱. Kammer, Kramer.

مردان را از بدبینی و تهمت به همسر خود نهی کرده و هشدار می‌دهد که این عمل ندامت و پشیمانی طولانی در دنیا و عقوبت اخروی را در پی دارد (مجلسی، ج ۱۰۰، ص ۲۴۹).^۱ یکی از اثرات دنیایی تهمت که ناشی از استفاده نامناسب زوجین از فضای مجازی است، کم شدن و گاهی از بین رفتن روابط عاطفی بین زوجین است. به همین دلیل، قرآن کریم به زوجین سفارش می‌کند، خود را از هر زمینه‌ای که باعث از بین رفتن زندگی و عقوبت اخروی می‌شود، حفظ کنند: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾ (التحریم: ۶). یکی از این زمینه‌ها فضای مجازی است که استفاده نامناسب از آن باعث گسست و از بین رفتن ارتباط عاطفی می‌شود. بنابراین، هرچه استفاده نامناسب از فضای مجازی بیشتر شود، طلاق عاطفی نیز بیشتر می‌شود.

یافته‌های پژوهش نشان داد که بین متغیر میانجی (رضایت زناشویی) و متغیر پیش‌بین (استفاده نامناسب از فضای مجازی) رابطه وجود دارد؛ ضریب همبستگی استفاده نامناسب از فضای مجازی و رضایت زناشویی منفی و معنی‌دار است. این یافته با نتایج پژوهش راسل^۲ و همکاران (۲۰۱۳)، گنجی و همکاران (۱۳۹۴، ص ۶۷)، جعفرزاده و همکاران (۱۳۹۴)، کمال‌جو و همکاران (۱۳۹۵، ص ۳۹)، راد و رستمی (۱۳۹۵)، نریمانی و همکاران (۱۳۹۶، ص ۴۳)، غلامزاده بافقی و جمالی بافقی (۱۳۹۷، ص ۱۱۵۱) و گودرزی (۱۳۹۷) همخوانی دارد. در تبیین این یافته می‌توان گفت که کیفیت روابط بین زن و شوهر یا به تعبیری رضایتمندی زناشویی، از مسائل تأثیرگذار بر کارکرد روانی و اجتماعی زوجین و خانواده است (ایمان و یادعلی جمال‌لویی، ۱۳۹۱، ص ۲). هنگامی که زن و شوهر از بودن با هم لذت می‌برند و در کنار هم احساس خرسندی می‌کنند، علاوه بر ثبات و پایداری خانواده، زمینه برای رشد خانواده و کنار آمدن با استرس‌ها و شرایط اضطراب‌فراهم می‌شود. رضایت زناشویی را می‌توان ساختاری ترکیبی برشمرد که از طرفی تأثیرات بسزایی بر افراد خانواده به‌خصوص زوجین دارد؛ و از طرفی تأثیرپذیری از عوامل متعدد و گوناگون نیز دارد. یکی از عوامل تأثیرگذار بر رضایت زناشویی که به آسانی و به‌طور گسترده از آن استفاده می‌شود، اینترنت و شبکه‌های مجازی است. با ورود اینترنت و شبکه‌های مجازی به خانواده، دگرگونی‌هایی در الگوی ارتباطات میان‌فردی و کاهش ارتباطات رودرروی زوجین به وجود آمده است. این کاهش ارتباطات رودررو باعث می‌شود که زوجین کمتر به یکدیگر اظهار محبت و علاقه کنند و همچنین میزان عشق و علاقه آنها به یکدیگر کم شود و زمینه کاهش رضایت زناشویی به وجود آید. در پژوهش زارع و صفیاری جعفرآباد (۱۳۹۴، ص ۱۱۱) این نتیجه حاصل شد که هر قدر زوجین به یکدیگر اظهار عشق و علاقه کمتری داشته باشند، میزان رضایت زناشویی آنها کمتر

۱. لَا تَقْذِفُوا نِسَاءَكُمْ فِإِنَّ فِي قَدْفِهِنَّ نَدَامَةً طَوِيلَةً وَعُقُوبَةً شَدِيدَةً.

می‌شود. بنابراین، هرچه استفاده نامناسب از فضای مجازی بیشتر شود، رضایت زناشویی نیز کمتر می‌شود. از طرفی دیگر، خلأ و کمبود عاطفی و روحی زوجین به یکدیگر و همچنین بستر آماده فضای مجازی، امکان ارتباط با افرادی غیر از همسر را نیز فراهم می‌کند. عشق‌های مجازی و افزایش ارتباطات نامشروع، ارمغان استفاده بیش از حد از فضای مجازی است (حاج‌محمدی و حاج‌محمدی، ۱۳۹۶، ص ۲۰۹). راسل و همکارانش (۲۰۱۳) در تحقیق خود به این نتیجه رسیدند که شبکه‌های اجتماعی با فراهم کردن زمینه روابط عاشقانه با افرادی غیر از همسر، خیانت زناشویی و در نهایت، طلاق را به همراه دارند. بنابراین، استفاده نامناسب از فضای مجازی به سبب کاهش ارتباط رودرروی زوجین، میزان عشق و علاقه همسران به یکدیگر را کاهش می‌دهد و از طرفی، زمینه‌ای برای اظهار عشق و علاقه به غیر همسر را نیز فراهم می‌کند و در نتیجه، زوجین هرچه بیشتر از فضای مجازی استفاده کنند، رضایت زناشویی آنها کمتر می‌شود.

یافته‌های پژوهش نشان داد که بین متغیر ملاک (طلاق عاطفی) و متغیر میانجی (رضایت زناشویی) رابطه معنی‌داری وجود دارد؛ ضریب همبستگی طلاق عاطفی با رضایت زناشویی منفی و معنی‌دار است. این یافته با نتایج پژوهش‌های آمبرت^۱ (۲۰۰۹)، باستانی و همکاران (۱۳۹۰، ۲۴۳)، یزدانی و همکاران (۱۳۹۱، ص ۱۶۰)، صفائی‌راد و وارسته‌فر (۱۳۹۲، ص ۸۶)، رضایی و همکاران (۱۳۹۶، ص ۵۸۹) و دهقانی تفتی و همکاران (۱۳۹۸، ص ۹۷) همخوانی دارد. اصطلاح رضایت زناشویی با اصطلاحات دیگری نظیر سازگاری و شادمانی، به‌عنوان شاخصی برای بررسی کیفیت زندگی زناشویی به طور جایگزین به کار رفته است (سیف‌الدینی، ۱۳۹۱، ص ۱). رضایت زناشویی یک تجربه فردی در ازدواج است که افراد آن را با توجه به میزان مسرت و خوشی در زندگی زناشویی ارزیابی می‌کنند و این خوشی با انتظارات، خواسته‌ها و تمایلات افراد در زندگی بستگی دارد (میرفردی و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۱۹۷). زوجینی که از نوع و سطح روابطشان راضی‌اند، توافق زیادی با یکدیگر دارند و زمان و مسائل مالی و مشکلاتشان را به‌خوبی مدیریت و حل می‌کنند (آسفیچی تیموری و همکاران، ۱۳۸۱، ص ۴۴۶). بنابراین، رضایت زناشویی خود باعث پیشگیری از بروز بسیاری از مشکلات عاطفی و ارتباطی و از طرفی عاملی برای حل زود هنگام مشکلات احتمالی می‌شود. به همین خاطر، اسلام توصیه‌های زیادی به زوجین برای جلب رضایت یکدیگر دارد تا اولاً مشکل عاطفی برایشان پیش نیاید و ثانیاً در صورت بروز مشکل، با کمترین آسیب حل شود. پیامبر ﷺ به زنانی که همواره در پی رضایت همسر خود هستند، بشارت سعادت و بهشت می‌دهد (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۲، ص ۲۱۳) و همچنین به زنان توصیه می‌فرمودند که خانه مرد خود را با صفا نگه‌دارند و به شوهر خود دوستی و محبت و دلسوزی کنند، و از خشم وی دوری گزینند، و آنچه را که باعث جلب رضایت همسران است، انجام دهند (بروجردی،

۱. Ambert

۲. طوبی لا مَرَأةَ رَضِيَ عَنْهَا وَجُهَاً.

۳۸۶ق، ج ۲۵، ص ۵۱۸. همچنین امام باقر علیه السلام در اهمیت جلب رضایت همسر از سوی زن می‌فرماید: هیچ شفیی نزد پروردگار به اندازه رضایت شوهر از زن، سودمندتر نیست (حر عاملی، ۱۴۰۹ق ج ۲۰، ص ۲۲۲).^۲ همچنین امام صادق علیه السلام به زانی که با احترام به شوهر و فرمانبرداری از او و عدم آزار و اذیت او، در درصد جلب رضایت همسر خود هستند، وعده سعادت و خوشبختی را داده است (همان، ج ۱۶، ص ۲۸۱).^۳ در آموزه‌های دینی توصیه‌هایی نیز به مردان برای جلب رضایت همسران شده است که عمل به آنها رضایت زناشویی را افزایش می‌دهد. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به مردان توصیه می‌کند که همواره به همسر خود محبت کلامی داشته باشد و جمله سرشار از محبت «من تو را دوست دارم» را به همسران خود اظهار کنند؛ چرا که این محبت کلامی هیچ‌گاه از قلب زن بیرون نمی‌رود (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۵۶۹).^۴ امیرالمؤمنین علیه السلام می‌فرماید: همیشه با همسرت مدارا کن، و با او به نیکی همنشینی کن تا زندگی‌ات باصفا شود (احمدی میانجی، ۱۴۲۶ ج ۲، ص ۲۱۱).^۵ همچنین دیگر توصیه‌های اهل بیت علیهم السلام به مردان درباره همسر، مثل لقمه گذاشتن در دهان او (فیض کاشانی، ج ۳، ص ۷۰)،^۶ تأکید بر همنشینی با او (ورام بن ابی فراس، ۱۴۱۰ق، ج ۲، ص ۱۲۲)^۷ و سوغاتی خریدن هنگام مسافرت (حر عاملی، ۱۴۰۹ق ج ۱۱، ص ۴۵۹)،^۸ در جهت بالا بردن رضایت زناشویی است. بنابراین، هرچه میزان رضایت از زندگی افزایش پیدا کند، تداوم و پایداری رابطه متقابل همسران بیشتر شده و احتمال سردی روابط و گرفتار شدن در طلاق عاطفی کمتر می‌شود. در مقابل، طلاق عاطفی پیامدهای زیادی را در زندگی زوجین به دنبال دارد؛ از جمله از بین رفتن ارتباط بین زن و شوهر و کاهش رضایت زن و شوهر از زندگی است و هرچه میزان طلاق عاطفی بین زوجین بالاتر رود، میزان ارتباط زن و شوهر کمتر شده و شادمانی و رضایت آنها از زندگی هم کمتر می‌شود (باستانی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۲۴۳). یافته دیگر پژوهش حاضر این است که رضایت زناشویی، رابطه بین طلاق عاطفی و کیفیت استفاده از فضای مجازی را واسطه‌گری می‌کند؛ با این توضیح که استفاده نادرست از فضای مجازی از طریق کاهش رضایت زناشویی، باعث بروز طلاق عاطفی در همسران می‌شود. با در نظر گرفتن متغیر رضایت زناشویی

۱. للرجل علی المرأة أن تلزم بینه وتودده وتحبه وتشفقه وتجتنب سخطه وتتبع مرضاته.

۲. وَلَا شَفِيعَ لِلْمَرْأَةِ أَنْجَحَ عِنْدَ رَبِّهَا مِنْ رِضَا زَوْجِهَا.

۳. سَعِيدَةٌ سَعِيدَةٌ امْرَأَةٌ تَكْرُمُ زَوْجَهَا وَلَا تُؤْذِيهِ وَتُطِيعُهُ فِي جَمِيعِ أَحْوَالِهِ.

۴. قَوْلُ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ إِنِّي أَحْبَبْتُكَ لَا يَذْهَبُ مِنْ قَلْبِهَا أَبَدًا.

۵. فَذَا رَهَا عَلَى كُلِّ حَالٍ، وَأَحْسِنِ الصُّحْبَةَ لَهَا، فَيَصْفُو عَيْشُكَ.

۶. ان الرجل ليؤجر في رفع اللقمة الي في امراته. المحجة البيضاء،

۷. جُلُوسُ الْمَرْءِ عِنْدَ عِيَالِهِ أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ اغْتِكَافٍ.

۸. إِذَا سَافَرَ أَحَدُكُمْ فَقَدِمَ مِنْ سَفَرِهِ فَلْيَأْتِ أَهْلَهُ بِمَا تَيْسَّرَ.

به‌عنوان متغیر میانجی در رابطه بین متغیرهای استفاده نامناسب از فضای مجازی و طلاق عاطفی، معنی‌داری ارتباط بین استفاده نامناسب از فضای مجازی و طلاق عاطفی از بین رفته است. بنابراین، می‌توان گفت که متغیر رضایت زناشویی توانسته است به‌صورت کامل در رابطه بین دو متغیر استفاده نامناسب از فضای مجازی و طلاق عاطفی به‌عنوان متغیر میانجی، نقش داشته باشد. این نتایج با پژوهش‌های اسکافی و همکاران (۱۳۹۴، ص ۲۲۵)، محمدی (۱۳۹۵، ص ۳)، حاج‌محمدی و حاج‌محمدی (۱۳۹۶، ص ۲۰۹)، شجاعی و همکاران (۱۳۹۷، ص ۶۳) و نیک‌بخش (۱۳۹۷، ص ۶۳) همخوانی دارد. در تبیین این یافته می‌توان گفت که زوج بودن، ابعاد زیستی، اقتصادی، عاطفی، روانی و اجتماعی مختلفی دارد (معتدین، ۱۳۸۳). رضایت زناشویی به‌عنوان یک مؤلفه اساسی در زندگی با همه این ابعاد ارتباط دارد. رضایت زناشویی یک ارزیابی کلی از وضع فعلی ارتباط را ارائه می‌دهد و هنگامی حاصل می‌شود که وضعیت موجود فرد در روابط زناشویی مطابق با آنچه که وی انتظار دارد، باشد (وینچ،^۱ ۲۰۰۰). در حقیقت رضایت زناشویی یکی از عوامل پیشرفت و دستیابی به اهداف زندگی است که در آن زن و شوهر از ازدواج با هم احساس شادمانی می‌کنند (سینها^۲ و ماکارجوی،^۳ ۱۹۹۱). در اهمیت رضایت زناشویی می‌توان گفت که در اکثر موارد، شادمانی در زندگی زوجین، بیش از آنکه متأثر از کار، دوستی، تفریحات، فعالیت‌های اجتماعی و گروهی و عوامل دیگر باشد، به روابط زناشویی توأم با رضایت و خوشحالی وابسته است. اهمیت رضایت زناشویی در زندگی فرد، به حدی است که برخی داشتن رضایت زناشویی را عامل رضایت کلی فرد از زندگی تلقی می‌کنند (همان). آن هنگام که زن و شوهر از بودن با هم لذت می‌برند و در کنار هم احساس خرسندی می‌کنند، زمینه برای رشد خانواده و همچنین کنار آمدن با استرس‌ها و شرایط اضطراب‌فراهم می‌شود. به همین دلیل، همسرانی که از رضایت زناشویی برخوردار هستند، یا کمتر دچار تنش و استرس و سردی روابط می‌شوند و یا در موقعیت تنش و سردی روابط می‌توانند مشکل خود را حل کنند و به حالت مطلوب برگردند.

فضای مجازی به دلیل اعتیادآور بودن، باعث کاهش توجه زوجین به یکدیگر، کم‌رنگ شدن نقش افراد در زندگی زناشویی و ایجاد دل‌سردی می‌شود (محمدی، ۱۳۹۵، ص ۳). همچنین ایجاد حس کاذب سوء ظن، یکی از اصلی‌ترین مسائلی است که عضویت در شبکه‌های اجتماعی، برای همسران ایجاد می‌کند (همان). آسیب‌های دیگری از قبیل افزایش فاصله عاطفی و روحی بین زوجین، ترویج عشق‌های مجازی، بی‌توجهی به مسئولیت‌ها، تضعیف ارزش‌های اخلاقی، افزایش ارتباطات نامشروع، دروغ‌گویی (حاج‌محمدی و حاج‌محمدی، ۱۳۹۶، ص ۲۰۹) پرخاشگری، کاهش حریم خانوادگی، کاهش اعتماد بین زوجین (نیک‌بخش، ۱۳۹۷، ص ۶۳)، تخریب ارتباط کلامی بین زوجین، گسست عاطفی بین زوجین، کاهش فعالیت‌های اجتماعی

۱. Winchr.

۲. Sin.

۳. Mukerjor.

مشترک، افت عملکرد ارتباطی (شجاعی جوشقانی و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۶۳)، کاهش دین‌داری و سلامت روانی (فریبرز و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۱۴۰)، تبلیغات ضددینی و القای شبهات، و تأثیر منفی رفتاری و نقض حریم خصوصی افراد (بحرانی و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۵۹)، همگی موجب می‌شوند که خانواده از کارکرد اصلی خود فاصله بگیرد و وقتی کارکردهای خانواده از قبیل کارکردهای اجتماعی، روانی، زیست‌شناختی و عاطفی، یکی از پس از دیگری آسیب می‌بیند، اعضای آن به تدریج احساس رضایتمندی خود را از دست می‌دهند.

کاهش تدریجی رضایتمندی اعضای خانواده، ابتدا موجب گسستگی روانی و سپس گسستگی اجتماعی و در نهایت طلاق (رسمی یا عاطفی) می‌شود (بحرانی و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۵۹). برای پیشگیری از آسیب‌های فضای مجازی، زوجین باید سعی کنند که مؤلفه‌های رضایت زناشویی را در زندگی خود افزایش دهند. رفتارهای ابرازی مثبت مثل ابراز محبت کلامی، مخاطب قرار دادن همسر با بهترین کلمات، بوسیدن، هدیه دادن و گرفتن دست همسر با عشق، بر جنبه‌های عاطفی ارتباط متمرکز هستند و به همسر کمک می‌کنند تا احساس مراقبت و ارزشمندی نماید و این احساس، رضایت زناشویی را افزایش می‌دهد (جدیری و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۲۷).

فهرست منابع

۱. ابن ابی جمهور، محمد بن زین الدین (۱۴۰۵ق). عوالی اللئالی العزیزة فی الأحادیث الدینیة، قم: دار سید الشهداء للنشر.
۲. احمدی میانجی، علی (۱۴۲۶ق). مکاتیب الأئمة علیهم السلام، قم: دار الحدیث.
۳. اسکافی، مریم، ترکمان، فرح. (۱۳۹۴). سنجش و سنخ‌شناسی طلاق عاطفی در شهر مشهد. پژوهش‌نامه زنان، ۱۴(۱)، ۱۹-۳۶.
۴. ایمان، محمد تقی، یادعلی جمالویی، زهرا. (۱۳۹۱). بررسی تأثیر بهزیستی روانی بر رضایتمندی زناشویی زنان: مورد مطالعه زنان متأهل نجف آباد و فولادشهر. جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۳(۴)، ۱-۲۴.
۵. آسفیچی تیموری، علی؛ لواسانی غلامعلی، مسعود؛ بخشایش، علیرضا (۱۳۸۱). «پیش‌بینی رضایت زناشویی بر اساس سبک‌های دلبستگی و تمایزیافتگی خود»، فصلنامه خانواده‌پژوهی، ۸(۳۲)، ۶۴-۷۷.
۶. باستانی، سوسن، گلزاری، محمود، روشنی، شهره (۱۳۹۰). «پیامدهای طلاق عاطفی و استراتژی مواجهه با آن»، فصلنامه خانواده‌پژوهی، ۷(۲)، ۲۴۱-۲۵۷.
۷. بالاگری، محدثه؛ حسینی، سعیده السادات (۱۳۹۸). «ارائه الگوهای پیش‌بینی‌کننده طلاق عاطفی در زوجین شهر کرمانشاه»، پیشرفت‌های نوین در علوم رفتاری، ۴(۳۶)، ۲۹-۵۳.
۸. بحرانی، عبدالله؛ گلستانی، علیرضا؛ رضانیپور، داریوش (۱۳۹۸). «بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر میزان طلاق (مطالعه موردی شهرستان شادگان)»، راهبردهای نو در روان‌شناسی و علوم تربیتی، ۲(۱)، ۵۸-۷۰.
۹. بروجردی، آقا حسین (۱۳۸۶ش). جامع احادیث الشیعة، تهران: انتشارات فرهنگ سبز.
۱۰. جدیری، جعفر، فتحی آشتیانی، علی، موتابی، فرشته، حسن‌آبادی، حمیدرضا. (۱۳۹۶). اثربخشی زوج‌درمانی با رویکرد اسلامی بر رضایت زناشویی. مطالعات اسلام و روان‌شناسی، ۱۱(۲۰)، ۷-۳۷.
۱۱. جعفرزاده داشبلاغ، حسن؛ بیداری کویچی، محمد؛ حسین‌زاده، یزدان؛ صمدی‌فرد، حمیدرضا (۱۳۹۴). رابطه بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی با رضایت زناشویی و نعارضات زناشویی، همایش ملی روان‌شناسی و مدیریت آسیب‌های اجتماعی، چابهار.
۱۲. حاج محمدی، فرشته، حاج محمدی، سمیرا. (۱۳۹۶). تأثیرات اخلاقی استفاده از فضای مجازی بر پیوند زناشویی و روابط فرزندان در خانواده. فصلنامه علمی - ترویجی اخلاق، ۱۳(۵۰)، ۱۱-۳۷.
۱۳. حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعة الی تحصیل مسائل الشریعة، قم: مؤسسه آل‌البتین (ع).
 ۱۴. دهقانی تفتی، زهرا، محمدی، اصغر، حقیقتیان، منصور. (۱۳۹۸). بررسی جامعه‌شناختی پیامدهای اجتماعی طلاق عاطفی زنان شهر تهران طی سال‌های ۹۷-۹۶ براساس معادلات ساختاری. پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران، ۱۸(۱)، ۹۷-۱۱۵.

۱۵. ذره پرور، مرتضی، بنی فاطمه شهر بابکی، زهرا. (۱۳۹۸). بررسی عوامل جامعه شناختی مؤثر بر طلاق عاطفی در بین خانواده های کرمانی (مطالعه موردی مراجعه کنندگان به مراکز مشاوره در شهر کرمان نیمسال دوم ۹۶-۹۵). زن و مطالعات خانواده، ۱۲(۴۴)، ۷-۳۱.
۱۶. راد، فیروز؛ رستمی، نیر (۱۳۹۵). رابطه میزان و نحوه استفاده از شبکه های اجتماعی مجازی با میزان سازگاری زناشویی، همایش ملی خانواده و مسائل نوپدید، اهر.
۱۷. رشید، خسرو، حسونند، فضل الله، نبی زاده، صفدر، رشتی، عابده. (۱۳۹۸). بررسی عوامل برون فردی مؤثر بر طلاق عاطفی در میان زنان. مطالعات زن و خانواده، ۷(۱)، ۱۱۷-۱۳۷.
۱۸. رضایی فاطمه. بررسی رابطه استفاده آسیب زا از تلفن همراه و اعتیاد به اینترنت با طلاق عاطفی معلمان شهر کرمانشاه. رویش روان شناسی. ۱۳۹۹؛ ۹(۳): ۷۶-۶۹
۱۹. رضایی، علی محمد؛ میرزازه کوهشاهی، فرشته؛ یعقوبی ترکی، الهام (زمستان ۱۳۹۶). «تأملات عاطفی زوجین و نقش آن در طلاق عاطفی و اقدام به طلاق»، فصلنامه خانواده پژوهی، ۱۳(۵۲)، ۵۸۵-۶۰۴.
۲۰. زارع، بیژن، صفیاری جعفرآباد، هاجر. (۱۳۹۴). مطالعه رابطه عوامل مؤثر بر میزان رضایت از زندگی زناشویی در میان زنان و مردان متأهل شهر تهران. مطالعات اجتماعی روان شناختی زنان، ۱۳(۱)، ۱۱۱-۱۴۰.
۲۱. زهرا کار، کیانوش؛ اسماعیلی، عزیزالله؛ محسن زاده، فرهاد؛ هزارویی، بهرام (۱۳۹۸). «شناسایی عوامل زمینه ساز طلاق هیجانی در بافت فرهنگی اجتماعی شهر کرج»، مشاوره و روان درمانی خانواده، ۹(۱)، ص ۱۲۵-۱۴۲.
۲۲. سراقی، همایون، صفورائی پاریزی، محمد مهدی. (۱۳۹۸). بازتعریف خانواده بر اساس قرآن و منابع روایی. پژوهش های روان شناسی اسلامی، ۲(۱)، ۶۷-۹۵.
۲۳. سیاح طاهری، محمدحسین؛ چینی فروشان، مسعود؛ محمدزاده، ندا؛ طاهری، محمدرضا؛ عامل نیک، فاطمه؛ نصر هندی، محمد مهدی؛ زارع میرک آباد، محمد سجاد (۱۳۹۵). حقیقت مجازی: درباره فضای مجازی چه بدانیم و چه بگوئیم، تهران: مرکز ملی فضای مجازی.
۲۴. سیف الدینی، زهرا (۱۳۹۱). بررسی رابطه تمایز یافتگی و کیفیت روابط زناشویی در کارمندان متأهل دانشگاه های شهر یزد، پایان نامه کارشناسی ارشد مشاوره، دانشگاه علامه طباطبایی.
۲۵. شایگان منش، زهرا؛ زنگنه قشلاقی، محجوبه؛ بنکداری، نسرین (۱۳۹۸). «بررسی عوامل مؤثر بر رضایت زناشویی در علم روان شناسی»، مجله مطالعات روان شناسی و علوم تربیتی، شماره ۴۵، ص ۱۴۵-۱۵۶.
۲۶. شجاعی جشوقانی، ریحانه، احمدی، احمد، جزایری، رضوان، اعتمادی، عذرا. (۱۳۹۷). واکاوی معنایی آسیب های برآمده از فضای مجازی در روابط بین زوجین در شهر اصفهان. دانش و پژوهش در روان شناسی کاربردی، ۱۹(۳)، ۶۲-۷۸.
۲۷. صفائی راد، سوری، و وارسته فر، افسانه. (۱۳۹۲). رابطه بین تعارض های زناشویی با طلاق عاطفی زنان مراجعه کننده به دادگاه های شرق تهران سال ۱۳۹۰. پژوهش اجتماعی، ۶(۲۰)، ۸۵-۱۰۶.
۲۸. طباطبایی، محمدحسین (۱۳۹۰ق). المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.

۲۹. طبرسی، حسن بن فضل (۱۴۱۲ق). مکارم الأخلاق، قم: الشریف الرضی.
۳۰. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲ش). مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران: ناصر خسرو.
۳۱. عابدی، احمد، مسیبی، عصمت، عربضی، حمیدرضا. (۱۳۹۲). فراتحلیل اثر بخشی مداخلات روانشناختی به صورت گروهی بر میزان رضایت زناشویی: (ایران ۱۳۸۹-۱۳۸۳). مشاوره و روان درمانی خانواده، ۳(۲)، ۲۳۳-۲۶۱.
- عظیمی رستا، محمود، و عابدزاده نوریان، مهرناز. (۱۳۹۲). بررسی عوامل موثر بر بروز طلاق عاطفی میان زوجین در خانواده. مطالعات جامعه شناختی ایران، ۳(۱۰)، ۳۱-۴۶.
۳۲. غلامزاده بافقی، طیبه، جمالی بافقی، طیبه. (۱۳۹۷). بررسی رابطه بین عضویت در شبکه های اجتماعی مجازی و رضایت زناشویی در بین زنان و مردان متأهل. پژوهش در نظام های آموزشی، ۱۲(ویژه‌نامه)، ۱۱۵۱-۱۱۶۵.
۳۳. فریبرز، زهرا؛ حضرتی صومعه سرا، زهرا؛ ساروخانی، باقر (۱۳۹۸). «بررسی جامعه‌شناختی رابطه اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی مجازی و طلاق عاطفی در خانواده‌های تهرانی»، نشریه علمی، فرهنگی، تربیتی زنان و خانواده، ۱۵(۵۱)، ۱۱۷-۱۵۰.
۳۴. قائمی، علی (۱۳۹۳). نظام حیات خانواده در اسلام، تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
۳۵. کمال جو، علی، و نریمانی، محمد، و عطادوخت، اکبر، و ابوالقاسمی، عباس. (۱۳۹۵). پیش بینی روابط فرزندانشویی بر اساس هوش معنوی، هوش اخلاقی، رضایت زناشویی و استفاده از شبکه های اجتماعی مجازی با نقش تعدیل کنندگی جنسیت. مشاوره و روان درمانی خانواده، ۶(۲)، ۳۹-۶۷.
۳۶. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق). الکافی، تهران: دار الکتب الإسلامیة.
۳۷. گنجی، محمد؛ نیازی، محسن؛ ملک پور شهرکی، علیرضا (۱۳۹۴). «بررسی تأثیر اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی بر ازمه گسیختگی خانوادگی در شهرکرد». مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۴(۱)، ۱۶۷-۱۹۴.
۳۸. گودرزی، ماندانا (۱۳۹۷). بررسی رابطه و تاثیر استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر میزان رضایت زناشویی زوجین، پنجمین کنفرانس بین‌المللی روان‌شناسی، علوم تربیتی و سبک زندگی، قزوین.
۳۹. لطیفیان، مریم؛ عرشی، ملیحه؛ علیپور، فردین؛ قائد امینی هارونی، غلامرضا (۱۳۹۵). «بررسی رابطه خشونت خانگی و طلاق عاطفی در میان زنان متأهل شهر تهران در سال ۱۳۹۵»، فصلنامه مددکاری اجتماعی، ۵(۲)، ۵-۱۲.
۴۰. لعل زاده، انسیه، اصغری ابراهیم آباد، محمد جواد، حصارسرخ، ربابه. (۱۳۹۴). بررسی نقش طرحواره های ناسازگار اولیه در پیش بینی طلاق عاطفی. روان شناسی بالینی، ۷(۲)، ۱۰۱-۱۰۸.
۴۱. محمدی، حمید، (۱۳۹۵). بررسی تاثیر شبکه‌های اجتماعی و دنیای مجازی بر میزان طلاق و رضایت زناشویی مطالعه موردی استان آذربایجان غربی، سومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش در مهندسی، علوم و تکنولوژی.
۴۲. مروتی، سهراب؛ رضایی، زهرا؛ همتی مامو، سهیلا (۱۳۹۱). بررسی شاخص‌های بارز خانواده متعالی در قرآن و روایات، ششمین همایش بین‌المللی پژوهش‌های قرآنی، قم.
۴۳. مسعودی نیا، زهرا، بانکی پور فرد، امیرحسین، قلی زاده، آذر. (۱۳۹۴). مطالعه کیفی تجارب مردان و زنان طلاق گرفته از عوامل فرهنگی زمینه‌ساز طلاق. جامعه شناسی کاربردی، ۲۶(۱)، ۳۹-۶۴.

۴۴. معتمدین، مختار (۱۳۸۳). تأثیر آموزش راهبردهای مقابله با باورهای غیر منطقی (بر اساس رویکرد شناختی) این باورها و رضایت زناشویی زوج‌های مراجعه‌کننده به مرکز مشاوره خانواده بهزیستی اهواز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز.

۴۵. میرحسینی، فریبا؛ نصیریان، مریم؛ بستامی، فاطمه؛ زمانی علویجه، فرشته (۱۳۹۹). «پیش‌بینی‌کننده‌های رضایت زناشویی در مردان و زنان متأهل»، مجله آموزش و سلامت جامعه، ۷ (۴)، ۲۳۹-۲۴۶.

۴۶. میرفردی، اصغر، احمدی، سیروس، رفیعی بلداجی، زهره. (۱۳۸۹). جهت‌گیری ارزشی توسعه محور معلمان و عوامل اجتماعی و اقتصادی تأثیرگذار بر آن (مورد مطالعه معلمان شهرستان بروجن). فصلنامه مطالعات فرهنگ - ارتباطات، ۱۱(۱)، ۱۹۹-۲۲۷.

۴۷. نریمانی، محمد؛ شریفی، نیلوفر؛ جعفری، مهدیه (۱۳۹۶). بررسی رابطه استفاده از شبکه‌های اجتماعی با رضایت زناشویی و بهزیستی معنوی زوجین، اولین همایش ملی آسیب‌های اجتماعی.

۴۸. نیک بخش، بهرام. (۱۳۹۷). بررسی شبکه‌های اجتماعی در فضای مجازی به عنوان یک پدیده اجتماعی نوپدید و تأثیر آن بر کانون خانواده (مطالعه موردی: منطقه ۸ شهرستان اهواز). جامعه فرهنگ رسانه، ۷(۲۷)، ۴۹-۶۳.

۴۹. ورام بن ابی فراس، مسعود بن عیسی (۱۴۱۰ق). مجموعه وزام، آداب و اخلاق در اسلام، قم: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.

۵۰. یزدانی عباس؛ حقیقتیان، منصور؛ کشاورز، حمید (۱۳۹۱). «تحلیلی بر کیفیت زندگی زنان دچار طلاق عاطفی (مطالعه موردی شهرکرد)»، فصلنامه راهبردی اجتماعی فرهنگی، ۲(۱)، ۱۵۹-۱۸۵.

۵۱. Russel, B. Clayton, Alexander, N. and Jessica, R. Smith. (۲۰۱۴) "Cheating, Breakup, and Divorce: Is Facebook Use to Blame?", *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, ۱۶(۱۰): ۷۱۷-۷۲۰
۵۲. Ambert, A. M. (۲۰۰۹). *Divorce: Facts, causes, and consequences*. Ottawa,, Canada: Vanier Institute of the Family.
۵۳. Laur, Rober H., & Laur, Jeanette c. (۲۰۰۷). *Marriage & Family: The Quest for Intimacy*, New York: McGraw Hill.
۵۴. Goldenberg, H., & Goldenberg, I. (۲۰۱۲). *Family Therapy: An overview*. Los Angeles: Thomas Brooks/Cole.
۵۵. Musai, M., Tavasoli, G., & Mehrara, M. (۲۰۱۱). The relationship between divorce and economic-social variables in Iran. *British Journal of Arts and Social Sciences*, ۱(۲), ۸۹-۹۳
۵۶. Sinha PS, Mukerjoe N. (۱۹۹۱). Marital adjustment and space orientation *J soc psycho*. (۱۳۲): ۵-۹.

پروش نمد علوم انسانی اسلامی شماره شانزدهم، پاییز و زمستان ۱۴۰۰

